

Душа не в своєму тілі

Іван Барщевський

Широкі простори Волині переважно покриті лісами, на заході ж очам відкриваються степи і зовсім інші краєвиди. Через околиці і містечко Чуднів пливе Цецора; на західних і східних берегах цієї річки здіймаються високі дикі скелі, мовби руїни давніх часів, і здається, що їх наче мури піднесла сама природа, щоби відмежувати Полісся від ситої і плодючої землі. Від Чуднова геть аж до кордонів Поділля – повсюди влітку можна бачити ниви, засіяні буйною пшеницею; тут земля без великих зусиль орача дає багатий врожай. Хоч мешканці цих околиць забезпечені всім, що тільки вони потребують, проте і серед них сльози, тривога, страждання зустрічаються як і всюди; немає справжнього щастя, нема раю на цій землі.

Холера, важка азійська хвороба, охопила східну частину Європи і в 1847 році переходила з місця на місце, прямуючи на північ і на захід; і цій карі Божій всюди передувала надзвичайна тривога. На початку червня 1848 року,[2] в саму спеку, з'явилася вона на Волині і була в окремих місцинах жахливою; в містечку Чуднові і в околицях опісля цієї жахливої біди багато зосталося бідних удів і сиріт.

Восени, коли небезпека тої страшної епідемії зникла, в будинку шляхтича Н. зібралися сусіди, і серед них пан Зенон, який, мандруючи цими краями, познайомився з привітним господарем. В цьому гурті почалася розмова про холеру, про небіжчиків і про тих, хто очунав; гості, мовби морці на березі після страхітливої морської бурі, згадували друзів і знайомих, що зникли у вирі, і тих, кому Бог дозволив виплисти на берег, щоби ще продовжувати пілігримку свого життя.

– Шкода Самотницького, – промовив один з гостей. – Гарний був чоловік! Як він старався допомагати тим, хто мучився від тієї хвороби, а сам помер без нагляду, бо жив у самотності на хуторі, де тільки дерева шумлять над дахом.

– Звідки, Матвію, в тебе такі звістки? Самотницький і тепер живий-здоровий на тім же хуторі. Я недавно сам його бачив.

– Я знаю, що хтось там живе, але не він, я ж бо знав його добре. Був це чоловік високого зросту, світловолосий, досить вродливий, а цей – зовсім інший, зростом куди нижчий, худий, чорнявий і, здається, навіть старший.

– Це Самотницький. Справді, нижчий, інший з лиця, адже він цілком перемінив тіло, а як це сталась, знаю тільки я.

– Які ж бо ти дива оповідаєш, пане Миколо, – проказав господар. – Всім нам цікаво знати, яким це чином може чоловік змінити свій вигляд.

– Річ неможлива, незрозуміла, надзвичайна і нечувана, але власне так і було.

– Проте розтлумач нам цю загадку! – зашуміли всі гості. – Адже ніхто з нас розгадати її не може.

– І я таємницю не зрозумів у всіх деталях, але про те тільки розкажу, що бачив, і про те, що він сам недавно розказував.

Під час тої лютої холери, знаєте самі, Самотницький був хоробрішим за самих лікарів, він ризикував, на будь-який заклик летів, тільки б порятувати людей: хворих натирав якимись таємничими ліками і давав щось випити, і такі це мало добрі наслідки, що жоден не помер з тих, кого він відвідав.

Чуднівський міщанин, один з моїх знайомих, розказав мені про таку дивну пригоду. Його дружина раптово відчувала сильний біль всередині, і щойно з'явилися всі ознаки тої страшної хвороби, він помчав до нашого чудового лікаря благати допомоги. Коли ж лікар прибув на хутір, то остовпів, уражений незрозумілим видовищем: на дворі перед самою брамою побачив Самотницького; той скидався на небіжчика: руки і ноги були не підвладні йому, очі розкриті, обличчя бліде; мертве тіло, відірвавшись від землі, рухалося, і здавалося, що якась невидима сила кидала цей труп у всі боки. Міщанин хотів уже тікати звідти, але почув голос: "Почекай хвилину, спочатку треба, щоб ти моє тіло намастив ліками і врятував від пошесті, тоді буду готовий йти з тобою". За кілька хвилин тіло стало на ноги, здоровий Самотницький поправив на собі одяг і запропонував: "Ну, тепер підемо, знаю, чого ти прийшов: дружина твоя виздоровіє". І дійсно, потаємними своїми ліками він поставив її на ноги за пару годин.

А ось яким чином цей дивний лікар, що оберігав себе і рятував інших, потрапив у велике нещастя. Одного дня, коли він, збираючись йти до хворих, намастив своє тіло, щоби застерегтися від пошесті, одна особа, яку він міцно любив, десь в далекій стороні важко захворіла на холеру. Самотницький це побачив, адже говорять, що душа, коли її не обтяжує тіло, далеко бачить і чує. Він був дуже стривожений, і навіть забувся, що з його тілом може трапитися нещастя, коли не сховати його у безвітряному закутку. Залишивши тіло біля воріт хутора, полетів, щоби якнайшвидше встигнути з потаємними ліками. Згодом, вирятувавши милу йому особу і повернувшись додому, він вже не побачив свого тіла, яке люди знайшли та поховали, вважаючи, що він помер від пошесті. Бідний Самотницький без тіла був невидимим, нікому не міг і слова сказати, адже, чуючи його голос, всі жахалися від страху, вважаючи, що з ними розмовляє дух. Не маючи змоги довідатися, де поділося його тіло, він блукав тривалий час невидимим, нарешті знайшов на дорозі якийсь труп, з якого щойно душа вилетіла, примусив своїми потаємними ліками циркулювати кров, вліз у чуже тіло, повернувся на свій хутір і тепер живе собі там самотою: ніхто його не впізнає, всі вважають його небіжчиком.

- Краще б зробив, - промовив господар, - коли б вже відійшов назавжди на той світ, ніж блукати по землі в чужому тілі.

- Хоче чи не хоче, - промовив Микола, - але напевно буде мучитись на землі і чекати поки проб'є година, призначена Богом.

Коли вони так розмовляли, відчинились раптом двері, і ввійшов хтось незнайомий: обличчя темне, похмуре, зовсім безкровне, жодного почуття на нім не було, ніс тонкий, покритий сухою шкірою, губи без кольору, очі без виразу, і, здається, мряка якась їх окутала. З пліч незнайомця спадав сурдут, вкриваючи його схудле тіло.

- Так, пане Миколо, - почав він повільним і монотонним голосом, - я той самий Самотницький, про якого ти щойно говорив. Чуже тіло - тягар мені на цьому світі, не

варте воно моїх клопотів, але очі душі далеко бачать і вуха далекочують: знаю, про що ти тепер говорив; спасибі, що про мене згадав; чоловік у моєму стані не зустріне на землі ні знайомих, ні друзів.

Всі мовчки позирали на зажурену, небачену досі постать. Мовчання порушив Микола:

- Рятуючи інших від смерті, ти сам потрапив у більше нещастя, ніж смерть.

- Ніхто з них не винен, що я так мучусь.

- Я колись у Вільні знав Самотницького, - промовив Зенон. - Може, ти маєш там кузена?

- Це я сам, але не такий, яким був колись.

- Чи давно живеш у цих краях?

- Вже декілька років; і туди, де був, не повернуся: тепер ніхто мене там не пізнає. І вона не пізнає, - не повірить, не пошкодує, буде сміятися, як з божевільного.

- Багато різних випробовувань було в твоєму житті?

- Дослідник шукає тайни, біда шукає дослідника. Зеноне, коли віриш, що я той самий, якого ти знав колись у Вільні, прийди завтра в мою халупу - в мене є про що розказати і про що попросити. Прощайте. Думайте про мене, як вам заманеться.

Після його відходу гості в задумі зиркали одне на одного, не розуміючи як так, що голос належить і справді Самотницькому, а зовнішність зовсім інша.

- Бачите, сусіди? - промовив Микола. - Як вам цей гість? Все справджується, про що я вам недавно говорив: обличчя, губи, ніс, очі, волосся і все те, що має це тіло, - не його власне, але він той самий Самотницький, адже і сам себе так назвав і те, що я говорив, підтвердив.

- Але здається, - сказав Матвій, - що його не прийняли на тому світі, та й мусив знову повернутися на землю, адже він немов небіжчик. Немає в нім життя.

- Дивний гість, - промовив господар. - Я не затримував його, адже, кажучи щиро, його візит мовби з тамтого світу, викликав у мене якесь незрозуміле почуття.

Весь той вечір сусіди гомоніли про Самотницького.

* * *

День був осінній, небо похмуре, шуміли дерева над почорнілим дахом хутора, вітер піднімав у повітря жовте листя. Самотницький нерухомо сидів біля вікна, немов дерев'яний ідол. Зенон зайшов у хату, зупинився і довго дивився на господаря, нарешті, щоби отямити його, гість проказав уголос:

- Як ся маєте, пане Самотницький?

І той раптово, немов сон одігнавши, скочив з місця і промовив:

- Спасибі, що мене відвідав. Я не привітав такого дорогого гостя, адже був у цей час вельми далеко.

- Напевно, десь в далекому минулому? Приємно інколи ті краї думкою провідати.

- Правда, тут гірше, але там, де я був, минуле і сучасне завжди одноманітні: Аделя зі спокійним обличчям, з милою усмішкою бавиться в колі веселих гостей - цей розказує їй, що чув, той - що прочитав, який новий твір вийшов з друку, про відомих

письменників, про літературну славу, як крутиться то сюди, то туди Колесо Фортуни, що відбувається у великому світі. І ніхто там про мене не згадав, і Аделя, говорячи то з цим, то з тим, про мене – ні слова.

– Це звичайна річ: час стирає надписи на твердому мармурі, а людську пам'ять легкий вітерець розвіє, мала хмарка затулить.

– І я цього хотів, гадаючи, що в далеких краях нові місцини, живописні краєвиди та випробування змінять мої думки і бажання: побував у степах, бачив чудеса, вдивлявся в тайни природи, – проте хмари і степові вітри не розвіяли, не затулили моїх спогадів.

– Ти не перемінив своїх відчуттів, але, напевно, використовував різні відкриття у тих краях, які раніше не знав. Хотів би і я дещо довідатися з того.

– Які вигоди я мав тут? Бачиш, який я тепер? Коли я потрапив сюди, то віддав перевагу помірному клімату, роздоллю плодючих теренів, розкоші розквітлих садів, привітності і доброти мешканців. Проте через декілька місяців захотілось мені більше пізнати: я перш за все забажав побувати в Умані, побачити чудовий Софіївський сад, прославлений у поезії Трембецького,[3] адже він в моїй уяві постав земним раєм; я мандрував без великих зусиль, і наприкінці травня побачив уже просторі степи України. Знайомлячись із вулицями міста Умані, я згадував про ті страшні звірства, які відбувалися тут в часи нападу гайдамаків. Шукаючи сад, я, довідавшись від тамтешніх мешканців дорогу до нього, пішов туди через високі красиві ворота, помітив ставок, який з двох боків був закритою гористою місцевістю, лісовою гущавиною і виблискував у тиші, мов люстро.

Оглянувши статуї з білого мармуру, що стояли біля води, я пішов правим боком далі, любуючись щоразу новими видами; приємно дивитися на розквітлу весною природу, а понадто, коли її мистецтвом, старанням і зусиллями доводять до ідеалу; там все тепер вабить людське око. Бачив вирубані в диких, зарослих скелях печери, бачив гомінливі криштальні води на імшистім дикім камінні, бачив у чистих джерелах рибу, яка виблискувала золотом і сріблом. Там луги і пагорби, укриті вабливими барвами, в кущах чути спів солов'їв, бачив там чарівний палац Психеї та дивний острів богині Каліпсо; там зустрінеш все, що тільки може створити уява.

Самотній, блукав я по саду. День був ясний, і все цвіло, немов у раю, тільки мої думки охопила скорбота. Майбутнє і минуле, ніби дві чорні хмари, висіли переді мною і за мною, якесь сумне передчуття уплелось в мої мрії; я бажав бачити тільки терня, вважаючи, що його сотворила природа тільки для того, щоб я зупиняв свій погляд на ньому впродовж усієї мандрівки мого життя.

Сказавши це, Самотницький замовк, і здавалося, знову завмер: знерухоміла його постать, і на обличчі, ніби дерев'яним, не було жодного руху. Зенон, не бачивши ознак життя, позирав на нього з тривогою; якийсь час ще тривала мовчанка, нарешті, немов прокинувшись від летаргійного сну, той почав знову оповідати:

– Засновник Софіївського саду, володіючи велетенськими маєтками, хотів цей сад з його кришталевидами водами і квітучими долинами перетворити на пенати грецьких богів; і це сталося серед розлогих степів України, де раніше оку не було за що

зачепитися.

Є за декілька миль від Умані і за декілька верст від містечка Теплика ще один сад – Гайнарівський, як назвали його тутешні мешканці. Засновник цього саду, пан Гайнар, поселившись в українських степах, інакше дивився на світ. Не збирався нікого здивувати чарівним виглядом, не піклувався про славу; інші в нього були думки, інша мета.

Наблизившись до тієї місцини, я не помітив жодної живої душі, а в тіні садових дерев всюди панувала тиша, тільки іноді шуміли на вітрі гілки. У вишняку я помітив кілька вуликів, біля яких відпочивав у затінку дерев якийсь чоловік, поряд на траві сидів хлопець: помітивши мене, відразу ж розбудив господаря. Був той уже в літах, худий, смаглявий, проникливим оком з-під густих брів позирав на мене. Наблизившись до нього, я попросив дозволу оглянути сад і познайомитися з місцевістю.

– Мій сад, – сказав він, – нагадує дику лісову гушавину, тут нема нічого, що б могло привабити око.

– Наслідування природи, – відповів я, – значно краще заняття, ніж будь-яка найвитонченіша обробка.

– Про це я зовсім не думаю, в мене інші наміри.

– Набагато більше може бути користі від того, що проголосить Найвища мисль, аніж наслідування чого-небудь. Я, вперше відвідавши ці краї, хотів би побачити те, що не зустрінеш в інших місцинах.

Він повів мене вузькими стежками, немов лабіринтом, обабіч були глибокі яруги і ями, береги яких заросли густим верболозом і високою травою; де-не-де вода була вкрита зеленою цвіллю, величезні п'явки снували тут і там, якась мряка висіла над похмурою і диною просторінню; в повітрі була надзвичайна вільгість, ніби після нежданого дощу, хоча день був спекотний.

– Невже то природа, – спитав я, – додала цим місцинам такий похмурий та дикий вигляд? І яка може бути з того користь?

– В неозорих степах України родюча і щедра земля, але через кліматичні умови часто буває недорід. У цих краях панують вітри і незвичайна спека, сонце випалює не тільки ниви, але і трави в низьких ярах, та так, що немає випасу, і влітку худоба без паші і води. Я працював багато років, копаючи ці ями і рови, саджаючи дерева і кущі, щоби затримати вільгість; і вже багато зробив, вода з мого саду, розливаючись далі, забезпечує потреби околиці і містечка Теплика. Чоловік, який незмінно йде до мети, не тільки землю, але і атмосферу може змінити.

Так оповідаючи, ми вийшли на відкритішу місцевість в другій частині саду і зупинилися біля квадратного ставка, що мав ушир і вздовж біля десяти сажнів, а прозора вода була темно-жовтої барви, наче задимлений топаз.

– Тут формуються мінеральні води, – продовжував розповідь господар, – хоч вони темно-жовтої барви, але прозорі, як найчистіший кришталь, і нема в них тих страшних істот, які можна побачити через збільшувальне скло в кожній краплі звичайної води.

Дізнавшись, що я зібрався до Одеси, господар сказав, що хотів би передати через

мене якусь невеличку річ.

- З великою охотою, коли не займе багато місця.

Пан Гайнар покликав до себе хлопця і наказав йому принести чотири маленькі пляшечки і паперові пуделка, згодом повів мене у глиб яру, де у затінку з-під пагорба витікали два чисті струмки, немов дві стрічки з чистого срібла, і за кілька кроків знову ховалися під землею. Спочатку він наповнив дві пляшечки з одного струмка, сипнув якихось порошоків - і вода раптово стала сапфірової барви, згодом з другого струмка наповнив інші дві пляшечки, куди сипнув іншого порошку, вода набрала красивої кармінової барви; потім добре закоркував усі чотири пляшечки і подав мені зі словами:

- Коли будеш в Одесі, познайомишся там з панам Рильцем. То чоловік вельми учений, присвятив своє життя дослідженню таємниць природи. Я посилаю йому дві пляшечки цієї кольорової рідини, а дві з такою ж водою візьми собі. Ця вода дуже корисна і велика у ній таємниця ховається. Проте довідаєшся про це не від мене, а від пана Рильця.

Залишивши українські степи, я помандрував на Поділля, а звідти добрався до Чорного моря, до самої Одеси. Відшукавши пана Рильця, я повідомив йому, що привіз гостинець від Гайнара.

- О-о, ці кольорові води мені вельми потрібні, - втішився він.

Будинок пана Рильця стояв за півверсти від міста, весь оточений акаціями. У кімнаті, де ми розмовляли, було кілька старих стільців, дві старосвітські дубові шафи і два дубові столи; на одному з них лежали якісь купки різнобарвного піску, кавалки звапнілих раковин, кістки, скелети якихось риб, гадів, звірів та птахів, малюнки страшних почвар, дивних небачених істот; на другому столі - книги у старій і новій оправі. Пан Рилець сказав:

- Ось це моє самотнє житло; за вікні - краєвид бурхливого моря; я люблю тут іноді слухати шум хвиль, дивитися на ці чорні піністі вали і на гурти білих майок, що злітають у повітря; я люблю читати поезію наших українських пророків. В мене є книжка Богдана Залеського,[4] з яким ніхто не зрівняється в легкості і красі вірша; є чудова народна повість Мальчевського "Марія";[5] є вірші Гощинського,[6] пісні Падури,[7] повість Костянтина Пйотровського "Юлія Потоцька",[8] де в страшних, але правдивих малюнках описані козацькі війни. Проте поетів читаю тільки щоби розвіяти печальні думки, а щоденна моя праця - дослідження природи минулого; допомагають мені в цьому купи землі, кістки, скелети, черепи. Кольорова вода, яку ти привіз, мені необхідна. Ось сапфірова - це вода холоду, вона все збирає та стискає; червона вода - вода вогню, вона усе оживляє. Завтра почну випробування, коли тобі цікаво побачити чудеса, приходь до мене, довідаєшся про таємницю вод і чудову їхню міць.

Потім ми довго ще розмовляли з паном Рильцем про Україну, про Гайнара і його сад і про мої мандри Поділлям. Так розмовляли ми до пізнього вечора.

Наступного дня я застав пана Рильця, коли він працював з кольоровим піском і різними кістками, які трошив, перебирав, відокремлював від них якісь частини та розкладав на столі.

- Солоні хвилі, які розбушувалися колись, - сказав він, - вийшли з високих берегів, залили весь простір земної кулі і залишили водяних істот на вічний спомин у товщі землі, у вапнякових скелях і на високих горах. Учені, зустрічаючи це диво, бачать сліди минулого життя і заглиблюються у таємницю буття, намагаючись витлумачити ці ієрогліфи; час міряють вони тисячоліттями; сягаючи в саму сиву давнину. Але даремні їхні старання: глибини землі, гори та скелі - це трупи минулих сторіч, холодні і німі, вони не розкажуть їм ні про початок, ні про поступ віків, ні про зміни в житті, ні про кінець свій. Щоби побачити загублений світ, треба воскресити, оживити і дослідити його таємниці, знайти початок і кінець усього. У кожен епоху природа - непрочитана книга; щасливий, хто добре роздивився світ, у якому живе, і воскресить частку минулого.

Згодом пан Рилець підвівся зі стільця, запалив дві свічки, вийняв із шафи скляні слоїки різних форм, порошки поклав на стіл (одні з них були з якимсь металевим блиском, інші - з кришталевим, ще були сірі, чорні, червоні) і сказав мені:

- Тепер будемо досліджувати таємницю та силу кольорових вод, що ти привіз мені від пана Гайнара: побачиш їхню силу, побачиш диво воскресіння істот, які тисячі років лежали непорушно у своїх скелястих могилах; побачиш і тих, кого людське око не помічає, а мікроскопи ледве тільки помічають їхні рух та форму.

Сказавши це, він вийшов за двері і за хвилю повернувся з хлопчиною.

- Це мій слуга, глухий і німий, - пояснив господар. - Загалом, мені саме такий і потрібен: не чує моїх розмов і не розкаже тим, кому це не треба знати; я радий, що знайшов собі такого помічника.

Він наказав хлопцеві наповнити водою наготовлений посуд, а згодом почав досліди. Спочатку поставив на стіл миску, в якій була солоня морська вода і дві запалені свічки; я підступив ближче, щоби краще бачити. Учений сипнув до миски жменю потовченого вапняку, який складався зі скам'янілих раковин та дрібних морських істот. Якийсь час він мовчки вдивлявся у воду, змішану з вапном, потім влив туди декілька крапель сапфірової води - і в мисці неждано заворушилося, заклекотіло; за кілька хвилин він додав туди краплю червоної води і промовив:

- Дивися тепер.

Я побачив живих вустриць і всіляких равликів: вони розкривали і закривали свої шкаралупки; якісь водяні павуки, рибки, маленькі раки і жуки різних кольорів снували туди й сюди.

- І в морі тепер багато що змінилося, - витлумачив він, - риба, вустриці, равлики та інші істоти стали вже не такі, як раніше.

Потім дав знак хлопцеві, щоби замість миски поставив велику мідницю, в якій було трохи води, і влив туди сірої та зеленої рідини, додав якогось тлушу та густої, мов смола, олії, сипнув дві жмені землі і дві жмені товченого вапняку, перемішав усе і капнув туди кілька крапель сапфірової води. У мідниці вирувало, здіймалися і лускали пухирі; газ, прикрий, задушливий, наповнив повітря. Учений додав туди ще декілька крапель червоної води - вибухнув вогонь і почулося сичання. А коли полум'я згасло, я

побачив повну мидницю страхітливих гадів; їх очі світилися кривавим блиском. Дивлячись на цих страшних почвар, пан Рилець промовив:

- Це страховища минулого, в них прокинулося життя, з'явилася і отрута смертельна; біда, коли торкнешся їх рукою: окремі з них можуть завдати невиліковних ран, інші вбивають на смерть. Але воскрешати цих монстрів минулого треба заради того, щоби у порівнянні з сучасним поколінням краще пізнати світ новий і старий.

Сказавши це, він поклав на стіл аркуш білого паперу, розсипав на ньому різнобарвний порошок, попірסקав сапфіровою і червоною водою – і на папері, як на хмарі, з'явилися красиві веселки. І раптом звідти злетіли чудесні барвисті мотилі: вони снували у повітрі, а згодом обліпили стіни і вікна і скидалися на дивовижні квіти. Пан Рилець промовив:

- Це краса і оздоба молодого світу. Мотилі чарують, захоплюють око; перли, рубіни і алмази виблискують на крилах; колись у них не було таких красивих кольорів.

Вже біля опівночі за допомогою тих кольорових вод оживляв пан Рилець все нові і нові істоти: серед них я бачив стоногих, стооких, стоголових страховищ, описати їхні жахливі рухи та дивні постаті – річ неможлива.

- Я воскресив, оживив природу допотопних віків, – продовжував далі вчений, – ти бачив морські істоти, бачив отруйних гадів, бачив красивих мотилів. Дивися тепер, у що знову все це перетворилося: замість раковин, плазунів і страшних гадів – земля та кавалки вапняку. Де ж ті золоті, схожі на коштовне каміння мотилі? Тільки пилوک зостався по них: те, що пережило свій вік, жити не може; непереможний час владарює над цим світом. Одна, одна тільки Саламандра безсмертна, вона – чистий вогонь, і світло цього вогню вічно світити буде. Але той, хто досліджує природу, повинен воскрешати її хоч на короткий час – ця наука в самотньому моєму житті найприємніша для мене забава. Таким чином я ховаюся від юрби. Проте в мене тут є друзі, з якими я іноді ділюся думками; наступної неділі запрошу їх на вечір, приходь і ти до мене, приємно проведемо час серед гарних людей.

Отак ми розмовляли аж до півночі; і я, пізно повернувшись додому, довго не міг заснути: перед очима стояли гади, живі плазуни та мотилі.

Наступного дня я піднявся рано, поставив на стіл дві пляшечки гайнарівських вод, почав дивитися на їхні живі, чудові кольори, міркуючи про їхню міць, яку не так давно бачив у дії; з приємністю мріяв про тайни, про чудеса, які можна повідомити світу з допомогою цього скарбу. Солодкі мрії опановували мною і в час прогулянки за містом на березі моря. Але ах! Не передбачив я того, що людська мудрість, яка розкриває тайни світу, може закінчитися великою бідою, великими стражданнями.

Прийшла неділя, настав призначений вечір; я поспішив до пана Рильця. Йшов туди пішки; вибило сьому: на темних вулицях подекуди тьмяно світили ліхтарі; небо було погідне, тільки холодний вітер дув з море. Підходячи до його хати, почув я страшний шум морських хвиль, а у вікнах помітив світло запалених свічок.

Мене зустрів німий лакей і відчинив двері. Тут дивне видовище відкрилося перед очима: п'ятеро гостей високого зросту і пан Рилець стояли коло столу, тримаючи в

руках повні келихи, з яких бухав вогонь, при цьому всі разом кричали:

- Хай славиться Саламандра!

Вони вихилили келихи, а мені здалося, що випили чисте полум'я. Побачивши мене, господар промовив:

- Ти спізнився і не випив з нами полум'я на славу Саламандрі, жменя попелу якої - ланка, а воскресіння і життя - безконечний ланцюг.

Сказавши це, він налив келих, підпалив його, і я, вигукнувши "хай славиться Саламандра!", випив, аби не відрізнятись від решти гостей і догодити господарю.

Потім пан Рилець дістав з шафи кольорові води Гайнара, наказав німому хлопцеві наповнити мидницю та інший посуд водою і в присутності своїх гостей знову почав із землі і потовченого вапняку воскрешати раків, гадів, мотилів та інші істоти; коли всі із здивуванням побачили ожилі допотопні істоти, він наказав змінити воду, принести листя з дерев і трави.

- Подивимося тепер на сучасність, - промовив він, - одна вода червоного кольору покаже нам найдрібніші істоти краще, ніж найдосконаліші мікроскопи.

Він влив одну краплю в мидницю з морською водою, і там на наших очах з'явилася безліч дивних і страхітливих істот, які на очах починали рости, потім діставав звідти жахливих почвар, клав на стіл: вони нагадували риб, морських тварин, ящірок і крокодилів. Те ж саме учинив потім з криничною водою - й інші з'явилися монстри. Розклавши на столі листя дерев і траву, він покропив усе червоною водою, і тут з'явився невидимий світ у надзвичайних, фантастичних постатях: крилаті дракони, сфінкси, кентаври і гідри почали кружляти по широкому столу; тривога пронизала серця глядачів.

Ці та інші досліди тривали до самої півночі, а коли пробило другу ночі, ми розійшлися по домівках.

За час мого перебування в Одесі я ще кілька разів відвідував будинок пана Рильця, адже мене бавило його товариство і вчені розмови. Коли перед від'їздом я завітав до нього востаннє, щоби попрощатися та подякувати за ласку, він, даючи мені дві пляшечки зі спиртовим настоєм, а дві з олійками та дещо зі своїх порошоків, застеріг:

- В тебе тепер води Гайнара і все, що потрібне для дослідження природи - воскрешай же минуле, викликай з могил померлі істоти; вивчай тайни всіх минулих сторіч і теперішнього світу, - і всюди побачиш чудеса, які іншим і не снилися; побачиш руку Творця, але не переступай межі, не досліджуй дух, адже тут потрібно вищу силу, тут потрібна прозорливість. Не забувай, що ти людина, не віддаляйся від свого тіла без волі Того, хто тебе з ним з'єднав, і оком своєї душі не вдивляйся в іншу душу.

Зеноне! Я не послухався, залишив без уваги ці перестороги, зробив інакше; той скарб, який маю, ту міць кольорових вод я використовував на інше; я забув про минуле і про майбутнє, хотів уже сьогодні бути в раю у цьому житті, на цій землі хотів бачити Духа в образі ангела. Я запізнався з Аделею, вона стала для моєї душі тим богом, тим ідеалом, якого я шукав на цьому світі. Блукаючи степами і дикими скелями на березі Тетерева, думав я про неї, про неї мріяв; душа моя без неї спокійною бути не може, я

відділився від тіла, забув про своє тіло, забув і про земне життя, – загубив себе. Зеноне, в далекій стороні, коли хто з моїх давніх знайомих питає про мене, скажи, що живе, але життя його страхотливе. Але і сам я хутко залишу цей край, покину це чуже тіло де-небудь на чужій землі.

Самотницький замовк. Зенон поглянув на нього з жалем у серці; не міг нагадати йому про надію, адже його надія згасла назавжди; пообіцяв тільки виконати його прохання. І Самотницький знову подався у мандри.

Примітки:

2 Згідно тодішньої преси, епідемія холери на Волині лютувала також у 1848 р.

3 Трембецький Станіслав (1739-1812) – придворний поет останнього короля Речі Посполитої Станіслава Августа Понятовського. Писав байки, сатири, оди, поеми, панегірики. Автор поеми "Софіївка".

4 Залеський Юзеф Богдан (1802-1886) – польськомовний поет-романтик, для якого Україна і її люд стали предметом любові і ностальгії.

5 Мальчевський Антін (1793-1826) – польськомовний поет-романтик. Походив з Волині. Автор поеми "Марія. Українська повість".

6 Гоцинський Северин (1801-1876) – польськомовний поет-романтик. Родом з України. Найвидатніший його твір – поема "Канівський замок", в якій описані часи гайдамаччини.

7 Падура Томаш (1801-1871) – польськомовний та українськомовний поет. Вивчав і використовував у своїй творчості український фольклор.

8 Пйотровський Константин – польськомовний поет і перекладач. Автор виданого в 1836 р. у Бердичеві збірника віршів.